

Milada K. Nedvědová:

JAZYKOVÁ SITUACE U SLOVANŮ V HABSBURSKÉ MONARCHII V 19. STOLETÍ

Oponent disertační práce: Profesor Jiří Marvan

Tato obsahově ambiciózní práce je pozoruhodným, a patrně bezprecedentním pokusem o kompendium, zkoumající společné osudy většiny slovanských národů a (etno-)jazyků Rakousko-Uherské monarchie. Sám záběr, jenž zahrnuje vedle češtiny a slovenštiny většinu jihoslovanských jazyků, svědčí pověsti pražské slavistiky, která vždy viděla potřebu vidět kterýkoliv slovanský jazyk (i češtinu!) v širším slovanském kontextu.

Část I., vlastně „nepovinná“, nicméně v koncepci celé práce užitečná k pochopení a uchopení vlastní situace 19. století, prokazuje autorčino víceleté úsilí tuto problematiku zpracovat. Bohatý faktický materiál vede k některým zdárným pokusům o hloubkovou analýzu a syntézu. Nesporně sem patří kapitola „Duchovní vývoj“ (35-41). Obecněji, nejen zde, lze ocenit pozornost autorky k „bosenštině“, i když se autorka – v její koncepci právem – vyhýbá ji definovat jako samostatnou jazykovou entitu. Z obecně slovanského hlediska poněkud postrádám zmínku o arabském písmu, které by bylo slovanský unikát – nebýt běloruštiny. Arabské písmo má své dobré motivy (islám), o nichž se ovšem autorka zmiňuje.

Jádrum práce je část II. (78-141, tj. něco přes 60 stran). K významným partiím je průzkum dopadu tereziánských a josefínských reforem: (po zrušení nevolnictví) „do měst pak přicházeli z venkova lidé mluvící čistým národním jazykem a pomocí tohoto obyvatelstva, jejich podpory a pochopení se obrozencům mohl zdařit jejich plán na zachování národní identity“ (80). Tato důležitá teze by měla být prozkoumána hloub a zároveň propojena s řadou dalších postřehů, o nichž bude řeč i na závěr této zprávy. Stejně důležitá je totiž reforma školství (zákon z r. 1774, str. 78), ač s germanizačními tendencemi, jíž se chopilo hlavně české prostředí, odchované, spíše ponorně, v úctě k Písmu a tedy i písmu (první gramotný národ císařství a patrně i Evropy). Kapitola s titulem „Společný historický prostor“ (78-84) skýtá i další možnosti syntetického pohledu a hledání společného jmenovatele celé práce. K němu se nabízí zejména (bohužel příliš stručný) úsek Revoluční rok 1848 – „Jaro národů“.

V následujících šesti kapitolách popisuje autorka situaci v jednotlivých etno-oblastech a zdá se, že pasáže věnované jazykové situaci v jednotlivých jihoslovanských etno-jazycích (včetně „bosenštiny“) patří k nejprínosnějším částem práce. V kapitole české lze ocenit popis vlivu Kollárovy „panslovanské idey“ na jiho-slovanskou situaci (85). Nicméně u Kollárovy

„česko-slovenštiny“ (jak ji používal pro evangelické Slováky po 25 let svého působení v pešťském sboru) nejde vlastně o Kolárův požadavek, „aby čeština byla spisovným jazykem ... i pro Slováky“ (86.). Ve skutečnosti takto fungovala česko-slovenština od 16. století (včetně Slováky zavedeného termínu česko-slovenský) a Kollár tu tedy hájil staletou tradici. Zde je autorka v zajetí ideologizujícího stereotypu z minulého neblahého období, kdy česko-slovenština byla označována mj. jako výraz „českého velkoburžoazního šovinismu“. Naopak lze autorce přičíst k dobru, že osvětluje úlohu Kollárovy česko-slovenštiny při projektu „společného jazyka pro Chorvaty a Srby“ stvrzeného v r. 1850 (86).

Zdá se, že negativní odsudek tohoto procesu, několikrát opakovaný, je příliš předčasný, protože je poplaten přiboudlině titovské Jugoslávie (další pohrobek komunismu!). Vlastně však autorka potvrdila (bezděky) základní desideratum pro pražskou slavistiku – z hlediska komunikace (a tedy tradiční socio-lingvistiky) je třeba tento konglomerát, zvaný BCMS, uvítat (lidé různých etnik si přeci rozumějí!), autorka se zde staví na pozice eko-lingvistiky (a tudíž i lingvo-etiky), žádající vlastní jazyk (termíny Pražanů vnitřní jazyk) pro všechny. (Dovědčuje to i Haagský tribunál, když jeden z jihoslovanských obviněných plně („*potpuno*“) rozuměl tlumočnicku, ale tribunálu vytknul, že to jeho jazyk nebyl!) Zde by si autorka měla rozhodnout o svých prioritách! Navíc by se autorka neměla zdráhat s upozorněním, že jedním ze zdrojů (eko-lingvní a eko-etické) emancipace chorvatštiny byla po delší dobu i čeština (srov. přejímky jako *skupina*, *skladatelj*, *vodik* atp., *prosinac* atp.).

K nesporným pozitivům práce patří následující kapitoly, pojednávající o lexikografii, pravopisných reformách, úloze Bible, o sjednocující (i denominačně) tradici cyrilometodějské, o maticích, kapitoly, v nichž autorka využila možnosti syntetičtějšího pohledu.

Toto faktograficky nesporně přínosné dílo (s bohatou bibliografií a jiným kvalitním aparátem) nabízí i řadu pozoruhodných postřehů, má však i některé mezery. Ponecháme-li stranou chyby technické (zejména v části bibliografické, srov. např. na str. 155n.: zde se slily dva různé tituly do jednoho odstavce), snad nejdůležitější doporučení by bylo použít pro přehlednější zpracování knihu E. Stankiewiczze *Grammars and Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages up to 1850* (Mouton 1984). (O některých bibliografických kuriozitách viz text na konci v petitu, který do vlastního posudku nepatří.)

Nicméně nutno upozornit na přežitou představu o kulturní devastaci a jiných projevech násilí za husitských válek (jde ovšem především o křížové války vnucené Římem). Období 1420-1520 bylo obdobím pro budoucnost klíčové rebohemizace (paradoxně „díky“ zvenčí uvalené izolaci), kdy žádná jiná národní kultura nevykazovala větší bohatství žánrů, a

mj. překladů Bible (přes 30!), ve vlastním jazyce (Česko zde předběhlo zbytek Evropy o celé století, tak jakápak kulturní devastace!). Navíc čeština, o niž by v takovémto díle mělo také jít, vykazuje v tomto období jedinečnou dávku tolerance, ba (lingvo-etického) ekumenismu (skalně katolický *Lactifer* cituje kališníka Kornela ze Všehrd na oslavu češtiny).

Jak jsme ukázali u případu srbo-chorvatšiny, autorka operuje bezděky argumenty lingvo-ekologickými (jazyk jako prostředí). Chvalitebným leitmotivem celého díla je přeci nikoliv sociolingvistická potřeba komunikovat v prostředí technicky i sociálně mnohem prestižnějších jazyků (němčina, latina). Veškeré úsilí obrozenců bylo založeno na lingvo-etickém imperativu práva všech i každého jedince (odkaz cyrilo-metodějský i husovský) na vlastní jazyk. Princip lingvo-ekologie není nový (E. Haugen v 70. letech, srov. i W. Trampe *Ökologische Lingvistik*, Opladen 1990). Je to vzkaz i pro současnou českou slavistiku, odkud lze čerpat autorčin optimismus, ale i šanci pro ni samou (!) – pro pouhou komunikaci postačí lidstvu jeden jazyk, proto pro přežití jazyků musí platit lingvo-etický imperativ vlastního jazyka pro všechny!

Zároveň práce záslužně – ač rovněž bezděčně – ukázala slavistice nutnost její rebohemizace (v tradicích takových osobností jako Jakobson, Havránek, Horálek, Dostál, Řeháček), která by mohla překonat jeden z jejích problémů, tj. bezobdobnou izolaci od široké české společnosti.

K perspektivě budoucí slavistiky přispěla sama autorka v jednom ze svých nejsilnějších prohlášení, kde formulovala vítězství ducha národního jazyka (jeho endosféry) nad hrubou silou politické reality takto (viz Abstrakt):

„Stále kvalitnější a vyšší vzdělání (ve své řeči) přivedlo všechna národní společenství ... k odborné, kulturní i politické emancipaci a monarchii nakonec vnitřně rozložilo“.

I za tento poznatek si tato práce zaslouhuje kladné ocenění a **doporučení k úspěšné obhajobě**.

V Praze, 17.srpna.2011

Profesor Jiří Marvan

P.S. K bibliografickým kuriozitám patří i tvrzení, že (str. 168) Geleniovo (chorvatskému zdroji patrně uniklo, že jde o Zikmunda Hrubého z Jelení!) dílo *Lexicon symphonum* (1537) obsahuje chorvato-slovenský materiál z Emauz. Toto evropeistické dílo (ve vydání z r. 1544) má 1500 českých slov, které autor poslovanšťoval (mj. jiné díky zkušenosti z Emauz) tím, že na česká slova narouboval „chorvatské“ *g*, srov. *jegně, augoř, gliza* apod.

Na následující str. cituje autorka významné *Dictionarium ... F. Vrančiće* (1595). Pro syntetické poznání slovanských jazyků by bylo však důležitější, že Vrančić „během svého pražského působení na dvoře císaře Rudolfa dal podnět k rozšíření svého slovníku o češtinu a polštinu. Jde o tehdy zcela výjimečné srovnání několika tisíc trojic chorvatsko-česko-polských.“ Autorem české části byl benediktin P. Lodeckerer (Praha 1605, 180 str., v české části u autorky 17. stol. vůbec chybí, ač sem patří i Rosa (+1689), mylně řazený do století 18.).